

Для цитування: Шевченко І.С. Лексично втілені концепти: історичний вимір // Нова філологія. – Вип № 64. – Запоріжжя, 2014. – С. 121–126.

Please cite as: Shevchenko, I.S. (2014). Leksychno vtileni kontsepty: istorychnyy vymir [Lexical concepts: a historical dimension]. *Nova filolohiya. – Zaporizhzhya – Modern Philology. – Zaporizhzhya, 64, 121-126 (in Ukrainian)*

УДК 811.111-112:81'371

І.С. ШЕВЧЕНКО

(Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна)

ЛЕКСИЧНО ВТІЛЕНІ КОНЦЕПТИ: ІСТОРИЧНИЙ ВИМІР

Шевченко І.С. Лексично втілені концепти: історичний вимір. У статті розглянуто теоретичні засади історичної лінгвоконцептології і на матеріалі лексично втілених концептів продемонстровано наявність сталих і змінних ознак концептів, які варіюються з розвитком лінгвокультур. Запропоновано алгоритм аналізу в історичній концептології і доведено, що історичних трансформацій зазнають ціннісні та образні ознаки концепту, засоби його мовної реалізації, структура концепту (конфігурація фрейму та наповнення окремих слотів), засоби метафоричної і метонімічної номінації концепту тощо, а також змінюються тенденції еволюції концептів у цілому.

Ключові слова: історична концептологія, концепт, алгоритм аналізу, еволюція, сталі і змінні ознаки

Shevchenko I.S. Lexical concepts: a historical dimension. The paper focuses on the theoretical foundations of historical concept studies in linguistics and on the material of lexically embodied concepts demonstrates constant and variable features of concepts that change with the development of culture and language. The article suggests an algorithm of analysis in historical conceptology and reveals historical transformations of axiological and imagery concept features, means of concept verbalization, concept structure (frame configuration and contents of its slots), means of metaphorical and metonymical conceptualization, etc., as well as the change of concept evolutionary trends in general.

Keywords: historical conceptology, concept, algorithm of analysis, evolution, constant and variable features

Шевченко И.С. Лексически воплощенные концепты: историческое измерение. В статье рассмотрены теоретические основы исторической лингвоконцептологии и на материале лексически воплощенных концептов продемонстрировано наличие постоянных и переменных признаков концептов, которые варьируются с развитием лингвокультур. Предложен алгоритм анализа в исторической концептологии и доказано, что историческим трансформациям подвергаются ценностная и образная составляющие концепта, средства его языковой реализации, структура концепта (конфигурация фрейма и наполнение отдельных слотов), средства метафорической и метонимии номинации концепта и т.д., а также изменяются тенденции эволюции концептов в целом.

Ключевые слова: историческая концептология, концепт, алгоритм анализа, эволюция, постоянные и переменные признаки

Останні кілька десятиліть у науці спостерігаємо бурхливе накопичення даних практичного аналізу різноманітних концептів, категорій, когнітивних метафор і т.ін., викликане лінгвокогнітивним «бумом» у лінгвістиці. На часі є перехід «кількості в якість», що робить актуальним завданням теоретичне осягнення отриманих відомостей, критичне узагальнення підходів, перевірку і модифікацію наявних когнітивних теорій.

Найменш розробленим залишається історичний вектор когнітивних розвідок, хоча історична концептологія розвивається в Україні вже більше десяти років, тож **мета** статті полягає в уточненні засад, принципів і методів історичних лінгвокогнітивних студій. **Завдання**, що зумовлені поставленою метою, включають: узагальнити науковий доробок дослідників окремих концептів та систематизувати теоретичні підходи й методику вивчення лексично репрезентованих концептів на матеріалі германських мов.

Об'єктом нашої розвідки обрано стан англомовних та вітчизняних досліджень у галузі концептології, а її **предмет** становлять провідні принципи й підходи до історичних студій лексично втілених концептів. Для аргументації у статті використано **матеріал** етичних концептів-регулятивів в англомовних картинах світу різних епох за даними автора та її аспірантів.

Історичний вимір концептів і концептосистем відповідає назрілій потребі сьогодення у новому ракурсі дослідження. Він оформлюється в європейській і вітчизняній науці на початку ХХІ століття. Судячи з публікацій, практично одночасно в Хельсінки та Харкові оприлюднені результати досліджень історичних змін прототипічних смислів та когнітивної

метафорики LOVE з 1500 року [Tissari 2003] і мовної об'єктивації концепту GOD/БОГ в англійському дискурсі XIV – XX століть [Поліна 2004].

Діахронічні студії у межах когнітивної лінгвістики розвиваються у двох споріднених напрямках: суто історичному та співставно-історичному. До першого належить опис трагедійної картини світу у поетиці Шекспіра [Ніконова 2008], встановлення дискурсотвірних концептів Вікторіанства [Шевченко 2010], етноконцептів і міфів східних слов'ян [Слухай 2005] та ін. Другий, співставно-історичний напрям, представлений працями, що охоплюють значний проміжок часу: від давньоанглійського до сучасного. Це встановлення мовних засобів утілення концепту TIME/ЧАС в англomовній картині світу [Бондаренко 2012], відображення міфологічної картини світу [Колесник 2003], еволюції концепту SIN/ГРІХ у дискурсі XIV-XXI століть / [Ваховская, Шевченко 2013], когнітивно-комунікативних характеристик концепту MODESTY/СКРОМНІСТЬ в англomовному дискурсі XIV – XXI століть [Турченко 2014], еволюції концепту ГЕРОЇЗМ в англійській мові давньо-, середньо- та ранньомовноанглійського періодів [Шваб 2006], трансформацій когнітивних метафор емоції PRIDE [Winters 2010] тощо.

Когнітивно-історичні студії, як правило, враховують попередній досвід лінгвокультурологів щодо опису історично змінних та сталих етноконцептів культури [Корольова 2011; Степанов 1997; Шевченко 2013], втім суттєво відрізняються за підходом, методами та алгоритмом досліджень. Так, розмірковуючи про можливі шляхи розвитку концептології як галузі когнітивних студій, О.П. Воробйова називає екстенсивний (подальше накопичення даних про окремі концепти за схожими лекалами) та інтенсивний (пошук нових ракурсів дослідження концептів і концептосистем на базі евристично значущих узагальнень та комбінаторних параметрів) і вважає найбільш релевантним і вірогідним шлях поєднання екстенсивно-інтенсивних пошуків: «На авансцену, скоріш за все, вийдуть концептологічні студії міждисциплінарного характеру, зорієнтовані на вивчення динаміки концептів і концептосистем, специфіки їх взаємодії, у тому числі і в інтерсеміотичному ракурсі, механізмів формування (включаючи нейролінгвістичні) у синхронії й діахронії...» [Воробьева 2013, с.11]. Саме поєднання екстенсивно-інтенсивного підходу вирізняє історичну когнітивістику, становлення якої має місце в Українській лінгвістиці останньої декади.

Методологічно діахронічні студії лексично втілених концептів спираються на загальні для історичних розвідок положення про розвиток мови й мовлення разом із суспільством та його культурою, елементом якої є мова. Це відповідає принципу антропоцентричності сучасної парадигми. Важливо, що вектори їхнього розвитку можуть не співпадати, тобто за характером змін мова й мовлення, з одного боку, та соціум й культура, з іншого, не є ізоморфними.

Ментальна природа концепту зумовлює специфіку діахронічних студій. Так лінгвокультурні концепти-регулятиви СОВІСТЬ, МОРАЛЬ тощо, невід'ємною складовою яких є цінності, потребують урахування національного менталітету епохи. Тож історичний вектор їх дослідження робить необхідним розгляд «не лише обставини цієї конкретної епохи, а й попередню еволюцію цієї цінності в культурі народу» [Слишкін 1996, с. 54.]. Урахування трансформацій менталітету сприяє розкриттю типу історичних змін концептів: еволюції – збільшення, або інволюції – зменшення обсягу складників певного феномену протягом його історичного розвитку [Бондаренко 2012]. Так, за вектором історичного розвитку описані інволюція регулятивних концептів, що «відображає зміну орієнтирів поведінки в суспільстві» [Карасик 2007, с. 187] та еволюційно - інволюційний тип розвитку (для концепту MODESTY) [Турченко 2014].

З огляду на специфіку діахронічного аналізу, його методика передбачає кілька етапів (її розробку див. [Турченко 2014]). Перш за все необхідно з'ясувати поняттєву основу концепту. Для цього використовують комплекс енциклопедичних знань про ознаки концепту, відомості з філософії та інших наук, та семантику лексичних одиниць, що вербалізують концепт. Перші мають відповідник у картині світу лінгвальної спільноти, який вкорінений у культурі та соціумі, а отже, зазнає трансформації з плином часу. Останні, у тому числі етимологічні відомості про лексему – ім'я концепту, відображають прадавні

значення, що лежать в основі внутрішньої форми лексеми – імені концепту, формують доконцептуальні ознаки концепту (у концепції Ю.С. Степанова це історичний шар концепту [Степанов 1997]).

Поняттєві, ціннісні та образні ознаки концепту конкретизуються у фразеологізмах. Прислів'я та афоризми «у концентрованому вигляді передають відомості про культуру народу (містять життєві оцінки, характеризують важливі моменти історії, традиції, звичаї та звички людей, що розмовляють відповідною мовою)» [Дмитрієва 1997, с. 6]. Фразеологізми надають інструмент для вимірювання культурних доміант у мові, бо будучи важливою складовою частиною культури народу, вони відображають ціннісну специфіку картини світу [там само, с. 8–10].

На другому етапі сутність концепту виявляється через визначення його місця у структурі відповідної поняттєвої категорії / субкатегорії. Зокрема, сутності концепту у термінах родо-видових відношень та його зв'язків із суміжними концептами – членами категорії.

На третьому етапі когнітивний аналіз номінацій лінгвокогнітивного концепту (імені концепту та синонімів) уможлиблює встановлення семантичних компонентів його репрезентантів і моделювання семантичного поля номінацій концепту. Застосування дефініційного аналізу імені концепту і лексем – його синонімів, упорядкованих у ряди за семантичними параметрами лексем – доміант цих синонімічних рядів, дозволяє виявити й систематизувати набір сем та встановити архісеми – «спільні (інтегральні) для певної групи слів семи родового значення» [Алефіренко 2005, с. 200]. На базі цих архисем і сем структурується лексико-семантичне поле номінацій концепту з мікрополлями відповідними архисемам – це так званий семантичний простір номінацій концепту.

Як свідчать наукові публікації, існує спокуса підмінити когнітивний аналіз вивченням дефініцій імені концепту та виголосити побудоване ЛПС структурою концепту [Пименова 2009; Попова 2003 та інші]. Утім, ЛСП надає відомості лише про семантику лексем-номінацій концепту, його структура не показує глибинних зв'язків окремих когнітивних ознак, для чого залучається фреймове моделювання концепту.

Моделюванні структури концепту за сумою отриманих даних про його поняттєві ознаки, доконцептуальні характеристики, категоріальну природу і місце у поняттєвій категорії є важливішим етапом, що здійснюється шляхом упорядкування концепту у вигляді слотів, поєднаних у певний фрейм (статичний або динамічний фрейм-сценарій). Цей четвертий етап ураховує дані ЛСП, втім слід підкреслити, що структура концепту не зводиться до них, а може бути ширшою або вужчою (у більшості випадків, особливо за наявності полісемії). Фреймову структуру концепту моделюють у складі окремих слотів з подальшими розширеннями, що перетинаються. Лексико-семантичні варіанти значення одержують репрезентацію у вигляді слотів [Бессонова 2002, с. 42], кількість яких «відповідає кількості елементів у певному фрагменті досвіду» [Кобозева 2000, с. 65]. Слот має ім'я, яке задає відповідний параметр, і «його заповнюють інформацією про значення» [там само, с. 65], що міститься в номінативних одиницях. Модель (фрейм) концепту унаочнює зв'язки окремих слотів, заданих лексемами, об'єднаними архисемами відповідно до мікрополів ЛСП та їхніх розширень, що перебувають у відношенні специфікації або каузації. Концепти-розширення умотивовано окремими семами, вони ословлені відповідними синонімічними рядами лексем.

Моделювання фреймової структури концепту, окремі слоти якого профілюються лише у певних доменах (п'ятий етап дослідження) – не можливе без виявлення компаративного фрейму, тобто встановлення образно-ціннісних характеристик концепту, апельованих засобами метафори, метонімії, метафтонімії. Сучасна когнітивістика (З. Ковечеш, Дж. Лакофф, М. Джонсон, Ж. Фоконьє та ін. [Fauconnier 1997; Kovecses 2002; Lakoff, Johnson 1980]) тлумачить метафору як основну ментальну операцію, спосіб пізнання, структурування та пояснення світу, що забезпечує часткове розуміння одного концепту або концептуального домену в термінах іншого концепту або домену [Lakoff, Johnson 1980, с. 1].

Як методи дослідження історична концептологія використовує процедури визначення діапазону і спектру концептуальних метафор (термін З. Ковечеша [Kovecses 2002, с. 64]), тобто груп концептуальних корелятивів, за допомогою яких осмислюють референт концепту (наприклад, для MODESTY – метафори СКРОМНІСТЬ ЦЕ ПОМІЧНИК, СКРОМНІСТЬ ЦЕ ВЛАДНА ЛЮДИНА: *modesty helps, modesty forbids* [Турченко 2014]), та груп референтів, з якими співвідносять ознаки концепту (*modest income, modest home* тощо [там само]).

Наступний етап передбачає діахронічний аналіз концепту як динамічного утворення шляхом співставлення комплексу його характеристик для окремих історичних періодів. Історичні концептологічні студії базуються саме на властивості концептів зазнавати трансформацій із плином часу [Фуко 2004; Хейзинга 1988; Шевченко 2013]. Методика діахронічного дослідження концепту завбачає поетапне співставлення відомостей про концепт – його слоти, їх наповнення, засоби омовлення, окремі метафоричні й метонімічні моделі, спектр і діапазон метафор тощо у різні історичні періоди для виявлення історично змінних і сталих елементів і тенденцій їхнього варіювання. При цьому обрання періодів дослідження зумовлене матеріалом аналізу і може охоплювати як мікродіахронію з відмінностями у часі протягом кількох десятиліть, так і макродіахронічні відмінності, розглянуті відповідно до етапів історії мови або історії літературних течій, розвитку суспільства тощо. Наприклад, концепти етики зазнають історичного розвитку відповідно до своєї соціально-культурної природи, тож історичні трансформації концепту MODESTY/СКРОМНІСТЬ не співпадають з періодизацією мови, а залежать від етапів розвитку етичних норм Великої Британії: це пізнє середньовіччя (XIV – XV ст.), період від Відродження до Просвітництва (XVI – XVIII ст.), вікторіанська доба (XIX ст.) і наш час (XX – XXI ст.). Протягом цих періодів магістральні тенденції розвитку MODESTY/СКРОМНІСТЬ змінюються з еволюції (від XIV до XIX ст.) на інволюцію у наш час [Турченко 2014].

Розглянемо, як «працює» пропонований алгоритм аналізу в дослідженні історичних трансформацій концептів етики. Так, відповідно до зазначених етапів аналізу, за даними [Турченко 2014], в результаті першого MODESTY/СКРОМНІСТЬ тлумачиться як новий тип концепту – регулятивний ознаковий концепт комунікативної поведінки, її модель, відображена у свідомості індивіда відповідно до закріплених у стереотипах етики норм моралі лінгвокультурного соціуму, що вербалізується словом, словосполученням, пареміями та актуалізується у дискурсі переважно стратегіями ввічливості дистанціювання, а також утілюється у позалінгвальних формах соціальної взаємодії.

Другий етап розкриває MODESTY/СКРОМНІСТЬ як концепт базового рівня радіально-ланцюжкової категорії ДОБРОЧЕСНІСТЬ, поєднаної класифікатором «моральна помірність» і впорядкованої трьома субкатегоріями ТЕОЛОГІЧНИХ, СУСПІЛЬНО-ЕТИЧНИХ та ТРАДИЦІЙНО-ЕТИЧНИХ ЧЕСНОТ, що профільовані у межах доменів РЕЛІГІЙНО-ЕТИЧНЕ Й СУСПІЛЬНО-ЕТИЧНЕ.

Третій етап має результатом винайдений семантичний простір номінацій концепту, утворений іменем концепту – прикметником *modest* та його синонімами і структурований ЛСП «Modest» з трьома радіально-ланцюжковими мікрополлями «Humble», «Decent», «Moderate». З розвитком суспільства, культури й мови історичне варіювання концепту супроводжується різновекторними змінами об'єму інтенціоналу імені концепту та всього семантичного простору: його розширенням у XIV – XIX ст. і звуженням у XX – XXI ст.

Четвертий етап аналізу засвідчує, що фреймова структура концепту MODESTY/СКРОМНІСТЬ містить два діахронічно сталих слоти ПОКІРЛИВИЙ і ПОРЯДНИЙ, що відповідають мікрополлям «Humble» і «Decent», та їхні розширення – діахронічно змінні, утворені переважно за схемами специфікації і каузації.

На п'ятому етапі встановлено, що ступінь метафоризації концепту MODESTY/СКРОМНІСТЬ та способи його метонімічної концептуалізації, здійснюваної членами мікрополя «Moderate», історично варіюються. Серед корелятивних доменів – джерел перехресного мапування на референт СКРОМНІСТЬ (діапазон метафор)

діахронічними сталими є: ЛЮДИНА, КОНТЕЙНЕР, ФІЗИЧНИЙ ОБ'ЄКТ, РЕЧОВИНА, а змінними: ВІЙНА, СМЕРТЬ, ПРИЧИНА тощо. Серед референтних доменів, на які мапується корелят – MODESTY/СКРОМНІСТЬ (спектр метафор), сталим є домен ЛЮДИНА, а змінними – ЖИТЛО, ЇЖА / НАПОЇ, АРТЕФАКТ.

Останній етап аналізу показує, що в історичному розвитку концепту MODESTY/СКРОМНІСТЬ вікторіанській добі передує висхідний вектор, коли цей концепт набуває найбільш розгалуженої структури і найвищої номінативної щільності, а у XX – XXI ст. цей вектор трансформується на інволюцію, тобто істотне зменшення кількості розширень у фреймі концепту, звуження числа доменів, у яких маповано ознаки СКРОМНОСТІ тощо.

Запропонований алгоритм історичного аналізу, дещо модифікований, був застосований і до концепту SIN/ГРІХ [Ваховська, Шевченко 2013]. Це дозволило виявити, що SIN/ГРІХ в англomовній картині світу є лінгвокультурним релігійно-етичним соціорегулятивним концептом, структурованим єдністю поняттєвої, ціннісної та образної складових, перші дві з яких є внутрішньо нерозривними.

Передконцептуальна основа SIN/ГРІХ зафіксована архетиповими й релігійними символами (ТЕМРЯВА, ДИЯВОЛ, СМЕРТЬ, ЗМІЯ та ін.). Етимологічний шар концепту сходить до прадавніх значень ‘невідповідність нормі’ (протогерм. *sundjo, OE synn).

Концепт SIN/ГРІХ має високу номінативну щільність, задану семантичними зв'язками імені цього концепту – лексеми *sin* (n.) – з більш ніж 40 синонімами. Вони формують лексико-семантичне поле “Sin”, що складається з історично сталих мікрополів “Ungodliness” і “Wrong”, які на протязі історії змінюються у кількісному співвідношенні. Відповідно, семантичний простір номінацій ГРІХА дає уявлення про схему цього концепту як закорінений у свідомості зразок досвіду, організований у вигляді концептуальних доменів РЕЛІГІЙНЕ та СВІТСЬКЕ (історичні сталі), у межах яких профілюються інші концепти, пов'язані між собою відношеннями специфікації і каузації (історичні змінні). З одного боку, це концепти БЕЗБОЖНИЦТВО, ГРІХОВНІСТЬ, НЕЧЕСТИВІСТЬ та ін. (домен РЕЛІГІЙНЕ), з іншого – НЕПРАВИЛЬНІСТЬ, АМОРАЛЬНІСТЬ, ЗЛОЧИН, ПОМИЛКА та ін. (домен СВІТСЬКЕ), які відображають відповідні сфери досвіду пізнання ГРІХА людиною.

Образна складова SIN/ГРІХ втілена в його метафорах та метоніміях. Діапазон історично сталих когнітивних метафор ГРІХА утворюють концептуальні кореляти, що належать поняттєвим групам “Фізичний об'єкт”, “Людина”, “Тварина” та “Рослина”, де певний фрагмент структури корелята частково перехресно мапується на референт SIN/ГРІХ. Діахронічно сталі метонімії концепту закорінені в архетипових і християнських символах, а змінні пов'язані з іншими областями досвіду.

У цілому історичне варіювання змісту концепту SIN/ГРІХ у дискурсі XIV–XXI ст. в якісному плані веде до зміни його поняттєвих характеристик; домінуюча негативна оцінка ГРІХА доповнюється нейтральною та навіть позитивною.

Висновки. Історичні студії лексично втілених концептів демонструють наявність сталих і змінних ознак концептів, які варіюються з розвитком лінгвокультур, що свідчить про становлення нового напрямку у межах когнітивної лінгвістики – історичної концептології. Наразі історична концептологія виробила певний алгоритм аналізу, отримала відомості про розвиток різних, переважно лінгвокультурних концептів. На матеріалі різних концептів і мов доказово доведено, що відповідно до основних етапів історичного поступу трансформацій зазнають ціннісні та образні ознаки концепту, засоби його мовної реалізації, структура концепту (конфігурація фрейму та наповнення окремих слотів), засоби метафоричної і метонімічної номінації концепту тощо, а також еволюційні тенденції розвитку в цілому. Це підкреслює актуальність історичних розвідок у галузі лінгвоконцептології та робить **перспективним** подальше уточнення їх теоретичних засад і продовження практичних досліджень вербалізованих концептів, поглиблене вивчення метафоричних та метонімічних засобів конструювання світу на матеріалі германських, романських, слов'янських та інших мов світу.

- Алефиренко Н.Ф. Спорные проблемы семантики / Н.Ф. Алефиренко. – М. : Гнозис, 2005. – 326 с.
- Бессонова О.Л. Оцінний тезаурус англійської мови: когнітивно-гендерні аспекти/ О.Л. Бессонова. – Донецьк: ДонНУ, 2002. – 362 с.
- Бондаренко Є.В. Еволюція поняття часу в англійській мові та у дискурсі : дис. ... доктора філол. наук : 10.02.04 / Євгенія Валеріївна Бондаренко. – Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2012. – 555 с.
- Ваховская О. В. Концепт ГРЕХ в англоязычной картине мира. Эволюция в дискурсе XIV-XXI веков / Ваховская О.В., Шевченко И.С. – Saarbrücken : LAP Lambert Academic Publishing, 2013. – 313 с.
- Воробьева О.П. Концептология в Украине: обзор проблематики / О.П. Воробьева //Лингвоконцептология: перспективные направления : монография / авт. кол.: А. Э. Левицкий, С. И. Потапенко, О. П. Воробьева и др.; под. ред. А. Э. Левицкого, С. И. Потапенко, И. В. Недайновой. – Луганск : Изд-во ГУ „ЛНУ имени Тараса Шевченко”, 2013. – С.10-37.
- Дмитриева О.А. Культурно-языковые характеристики пословиц и афоризмов (на материале французского и русского языков) : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / Дмитриева Ольга Александровна. – Волгоград, 1997. – 20 с.
- Карасик В.И. Языковые ключи / В.И. Карасик. – Волгоград : Парадигма, 2007. – 520 с
- Колесник О. С. Мовні засоби відображення міфологічної картини світу: лінгвокогнітивний аспект (на матеріалі давньоанглійського епосу та сучасних британських художніх творів жанру фентезі): дис. ... канд. філол. наук. – К., 2003. – 300 с.
- Корольова А. В. Діахронічний вектор дослідження структур свідомості й мислення // Вісник КНЛУ. Серія Філологія. – 2011. – Т. 4, № 1. – С. 52 – 58.
- Ніконова В. Г. Трагедійна картина світу у поезії Шекспіра : монографія. – Дніпропетровськ: Вид-во ДУЕП, 2008. – 364 с.
- Пименова М.В. Введение в концептуальные исследования / Пименова М.В., Кондратьева О.Н. – Кемерово, 2009. – 160 с.
- Поліна Г. В. Мовна об'єктивація концепту БОГ в англійському дискурсі XIV – XX століть: автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Г.В. Поліна. – Харків : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2004. – 20 с.
- Попова З.Д. Очерки по когнитивной лингвистике / Попова З.Д., Стернин И.А. – Воронеж: Истоки, 2003. – 192 с.
- Слухай Н. В. Етноконцепти і міфологія східних слов'ян в аспекті лінгвокультурології / Н.В. Слухай. – К.: ВПЦ “Київський університет”, 2005. – 167 с.
- Слышкин Г.Г. Концепт чести в американской и русской культурах (на материале толковых словарей) / Г.Г. Слышкин // Языковая личность: культурные концепты : сб. науч. тр. ВГПУ, ПМПУ. – Волгоград – Архангельск : Перемена, 1996. – С. 54–60.
- Степанов Ю. С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования / Ю.С. Степанов. – М.: Школа “Языки русской культуры”, 1997. – 824 с.
- Турченко В.О. Когнітивно-комунікативні характеристики концепту СКРОМНОСТЬ в англomовному дискурсі XIV – XXI століть: автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / В.О. Турченко. – Харків : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2014. – 20 с.
- Фуко М. Археология знания / М. Фуко. – СПб.: ИЦ «Гуманитарная академия», 2004. – 416 с.
- Хейзинга Й. Осень средневековья ; [пер. с нидерл.] / Й. Хейзинга. – М. : Наука, 1988. — 540 с.
- Шваб Т.О. Еволюція концепту «ГЕРОЇЗМ» в англійській мові (на матеріалі текстів давньоанглійського, середньоанглійського та ранньомовноанглійського періодів) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Т.О. Шваб. – К. : КНУ імені Т. Шевченка, 2006. – 18 с.
- Шевченко И.С. Дискурсообразующие концепты викторианства: СКРОМНОСТЬ vs. ХАНЖЕСТВО [Электронный ресурс] / И.С. Шевченко // Когниция, коммуникация, дискурс. – 2010. – № 2. – С. 73–84. – Режим доступа : <http://sites.google.com/site/cognitiondiscourse>.
- Шевченко И.С. Концепты этики в диахронической перспективе / И.С. Шевченко // Человек. Язык. Культура : сб. науч. ст., посвящ. 60-летию юбилею проф. В.И. Карасика. Сер. «Концептуальный и лингвальный мир». Вып. 2; отв. соред. В.В. Колесов, М.В. Пименова, В.И. Теркулов. – К. : Издат. дом Д. Бураго, 2013. – Ч. 1. – С. 472–480.
- Fauconnier G. Mappings in Thought and Language / G. Fauconnier. – Cambridge : Cambridge University Press, 1997. – 205 p.
- Kovecses Z. Metaphor: A Practical Introduction / Z. Kovecses. – Oxford : Oxford University Press, 2002. – 375 p.
- Lakoff G. Metaphors We Live By / G. Lakoff, M. Johnson. – Chicago : Chicago University Press, 1980. – 242 p.
- Tissari H. LOVEscapes: Changes in Prototypical Senses and Cognitive Metaphors since 1500. – Helsinki: Societe Neophilologique, 2003. – 470 p.
- Winters M. Historical Cognitive Linguistics : [eds. Margaret E. Winters, Heli Tissari, Kathryn Allan]. – Berlin; New York: De Gruyter Mouton, 2010. – 365 p.